

Kazimierz Nosal

Diagnoza potrzeb i wspomaganie skazanych w okresie przygotowania do zwolnienia na podstawie art. 164 kodeksu karnego wykonawczego

Diagnosis of needs and assistance to convicts in the period of preparation for release on the basis of art. 164 of the executive penal code

Praca resocjalizacyjna z osobą skazaną, w warunkach zamkniętych, odbywa się według indywidualnie dobranego dla danej osoby planu oddziaływań. Celem dobrze zaplanowanej i realizowanej pracy, przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, jest spowodowanie pozytywnych zmian w postawie skazanego, które mają umożliwić skuteczną readaptację społeczną po zwolnieniu. Z tego względu, w celu zaspokojenia ważnych życiowo potrzeb osoby zwalnianej oraz wsparcia procesu readaptacji społecznej, komisja penitencjarna lub sąd mogą ustanowić tzw. okres przygotowania do zwolnienia, trwający do 6. miesięcy przed planowanym zwolnieniem. W okresie tym osobom skazanym oferowana jest pomoc, w różnej formie i o różnym nasileniu, realizowana głównie przez Służbę Więzienną i kuratorów sądowych, co stanowi także dobrą okazję do współpracy tych służb – dla dobra skazanych i społeczeństwa.

Słowa kluczowe: okres przygotowania do zwolnienia, skazani, readaptacja społeczna, kuratorzy sądowi, pomoc postpenitencjarna

Rehabilitation work with a convicted person, in closed conditions, is carried out according to an individual plan of interactions dedicated for prisoners. The purpose of well-planned and implemented work by Prison Service is to cause positive changes in the convict's attitude, which are to enable effective social readaptation after release. For this reason, in

order to meet the vital needs of the dismissed person and to support the process of social readaptation, a penitentiary commission or a court may establish the so-called a period of preparation for release from prison, lasting up to 6 months before the planned dismissal. During this period, convicts are offered assistance, in various forms and of varying intensity, mainly by the Prison Service and probation officers, which is also a good opportunity for these services to cooperate – for the good of convicts and the society.

Key words: period of preparation for release from prison, prisoners, social readaptation, probation officers, post-penitentiary assistance.

Zasady i zakres ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia

Institucja ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia wprowadzona została do polskiego prawa karnego w 1997 r. Dotychczasowy, ponad ćwierć wieczny, okres jej stosowania zdaje się dobrą okazją do dokonania stosownych analiz i podsumowań, tym bardziej, że liczba opracowań dotyczących ustanawiania i realizacji okresu przygotowania do zwolnienia jest niewielka. Unormowania dotyczące ustanawiania tego okresu ujęte zostały w prawie karnym wykonawczym. Artykuł 164 kodeksu karnego wykonawczego (dalej: k.k.w.) stanowi, iż „§ 1. Okres do 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed wykonaniem kary stanowi – w miarę potrzeby – czas niezbędny na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, zwłaszcza dla nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym lub podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1. Okres ten ustala, za zgodą skazanego, komisja penitencyjarna. § 2. Okres, o którym mowa w § 1, może również wyznaczyć sąd penitencyjarny w postanowieniu o udzieleniu lub odmowie warunkowego zwolnienia, jeżeli uzna to za niezbędne”¹. W dalszej części uregulowań zawarte zostały wskazania co do zakresu i treści podejmowanych działań. „W okresie, o którym mowa w art. 164, skazany powinien w miarę możliwości odbywać karę we właściwym zakładzie karnym położonym

¹ Kodeks karny wykonawczy, tj. z dnia 16 listopada 2022 r. (Dz.U. z 2023 r. poz. 127).

najbliżej przyszłego miejsca stałego pobytu. Skazanemu można zezwolić na opuszczenie zakładu karnego, łącznie na czas do 14 dni, zwłaszcza w celu podejmowania starań o uzyskanie po zwolnieniu odpowiednich możliwości zamieszkania i pracy. Zezwolenie na opuszczenie zakładu można przyznać skazanemu, którego postawa w czasie odbywania kary uzasadnia przypuszczenie, że w czasie pobytu poza zakładem karnym będzie przestrzegał porządku prawnego. Kurator sądowy lub podmioty, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w., ustalają ze skazanym zakres niezbędnej pomocy w społecznej readaptacji i sposób jej udzielania. Jeżeli skazany nie posiada dokumentu tożsamości, administracja zakładu karnego podejmuje czynności niezbędne do otrzymania przez niego takiego dokumentu. Skazany ma obowiązek współdziałania w tym zakresie”.

Z przytoczonych powyżej przepisów wynika, że wsparcie w ramach okresu przygotowania do zwolnienia, realizowane jest za zgodą osoby skazanej (w przypadku decyzji komisji penitencjarnej) i przy jej zaangażowaniu (współdziałaniu). Wymierne korzyści, jakie osoby skazane mogą uzyskać w tym okresie, dotyczą przede wszystkim pomocy w znalezieniu pracy, mieszkania i wyrobienia dokumentu tożsamości. Ponadto korzystna jest możliwość przetransportowania osadzonego do zakładu karnego położonego najbliżej przyszłego miejsca jego pobytu oraz przepustki na opuszczenie jednostki, łącznie na czas do 14 dni. W okresie tym skazani mają też sposobność nawiązania kontaktu z podmiotami określonymi w 38 § 1 k.k.w. tj. stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami, instytucjami, których celem jest realizacja zadań w zakresie społecznej readaptacji, jak również kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami godnymi zaufania. Osadzeni, w okresie przygotowania do zwolnienia, najczęściej oczekują szczególnej pomocy ze strony kuratora sądowego, z którym ustalają zakres niezbędnej pomocy i sposób jej udzielania.

Pomoc w ustanowionym okresie, poprzedzającym zwolnienie, przewidziana jest dla osób szczególnie potrzebujących. Artykuł 164 § 1 k.k.w. stanowi, iż okres przygotowania do zwolnienia ustanawia się „w miarę potrzeby”. Potrzeby te należy więc właściwie zdiagnozować. Najczęściej wiążą się z potencjalnymi trudnościami, jakie mogą pojawić się po zwolnieniu i są definiowane przez komisję penitencjarną lub sąd, czyli inicjatorów ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia.

Dodatkowym wskazaniem, jakie stoi za ustanawianiem okresu przygotowania do zwolnienia, jest zapewnienie płynnego połączenia oddziaływań penitencjarnych, podejmowanych w warunkach izolacji z pracą kuratora

sądowego – realizowaną na wolności w ramach procesu readaptacji społecznej. Niekiedy okres od opuszczenia zakładu karnego przez skazanego do pierwszego kontaktu z kuratorem (przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu lub końcu kary, kiedy skazany zgłasza się do kuratora po pomoc postpenitencjarną) jest nazbyt długi i powoduje powstanie luki w oddziaływaniach resocjalizacyjnych. Do powrotu na drogę przestępczą, poza brakiem kontroli nad zachowaniem skazanego, przyczynić może się również brak wsparcia społecznego i rodzinnego².

Zasada ustanawiana okresu przygotowania do zwolnienia „w miarę potrzeby”, w praktyce powinna być poprzedzona rzetelną diagnozą konkretnych potrzeb i deficytów osoby zwalnianej. Komisja penitencjarna lub sąd, podejmując swoje decyzje i określając potrzeby skazanego, bierze pod uwagę przede wszystkim informacje o rodzinie skazanego, jego relacjach społecznych, źródłach potencjalnego utrzymania, zobowiązaniach (w tym alimentacyjnych, sądowych), zaburzeniach psychicznych, uzależnieniach od alkoholu i środków psychoaktywnych oraz wszystkie pozostałe – ważne w przypadku konkretnego skazanego czynniki. Komisja opiera się na własnych ustaleniach, podjętych w trakcie pobytu skazanego w jednostce oraz źródłach informacji o danej osobie z okresu przebywania na wolności – zebranych i przedstawionych przez kuratora sądowego w drodze wywiadu środowiskowego. Kurator sądowy w osobistym kontakcie z członkami rodziny osadzonego diagnozuje środowisko, do którego skazany ma powrócić. Ustala, czy i na jaką pomoc może skazany liczyć ze strony najbliższych, zwłaszcza w pierwszym okresie po zwolnieniu z więzienia. Dla oceny celowości ustalenia okresu przygotowania do zwolnienia, ważne znaczenie mają również wyniki testów psychologicznych lub badań psychiatrycznych (jeśli zostały przeprowadzone)³. Dalsze rozpoznawanie potrzeb osoby skazanej, a także jego rodziny, dokonuje się w trakcie realizacji przez kuratora sądowego programu wolnościowego.

Duże znaczenie mają także postawy samych skazanych oraz wyrażane przez nich potrzeby i motywacje. Jako główne problemy readaptacyjne wskazują oni na ogół brak kontaktów z członkami rodziny lub innymi

² G. Szczygieł za: W. Kuźmicki, *Przygotowanie do zwolnienia z zakładu karnego na podstawie art. 164 k.k.w. Stan realizacji i potrzeby rozwiązań systemowych*, *Probacja* (1), 2020, s. 146.

³ G. Szczygieł, *Preparation of convicts to be released from prison under article 164 epc.* (2) 2017 *Ius Novum*, s. 157.

bliskimi osobami, brak pewnej pracy i występujące różnego rodzaju uzależnienia, wymagające terapii⁴.

Odnosząc się do grup osób osadzonych wymagających szczególnej pomocy po zwolnieniu, to w niektórych dokumentach zwraca się uwagę na grupę osób starszych, jako szczególnie uprawnioną do ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. Jak wynika z Pisma Urzędowego Ministerstw z dnia 19 stycznia 2016 r.: „Prowadzenie oddziaływań penitencjarnych wobec skazanych w wieku senioralnym powinno koncentrować się na przygotowaniu do zwolnienia poprzez szerokie stosowanie art. 164 k.k.w. z uwagi na spodziewane trudności w readaptacji społecznej wynikające z wieku, stanu zdrowia i konieczność objęcia opieką ze strony organów i instytucji zewnętrznych”⁵.

Osadzonych w wieku senioralnym stale przybywa. W 2001 r. liczba osób w wieku powyżej 67 lat wynosiła 172, a w roku 2022 było to już 1 110 osób izolowanych. Pobyt w więzieniu powoduje ograniczenie relacji międzyludzkich i w konsekwencji seniorzy mają znacznie mniejsze możliwości nawiązywania i utrzymywania więzi ze światem „wolnym”. Bywa, że przez społeczeństwo są spychani na margines życia społecznego. Ludzie częstokroć nie są zainteresowani utrzymywaniem relacji z osobami pozbawionymi wolności, w szczególności ze skazanymi seniorami, których najczęściej postrzega się jako dodatkowe obciążenie dla społeczeństwa⁶.

Osoby długotrwale izolowane, schorowane oraz borykające się z różnymi formami uzależnień to kolejne grupy osadzonych, wobec których ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia powinno mieć miejsce. Ideą ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia jest podjęcie szczególnych starań i aktywności przez powołane organy, aby skutecznie pomóc osobom najmniej przygotowanym do życia na wolności – osobom o podwyższonym stopniu niezaradności społecznej. Szczególnie dla osób długotrwale izolowanych, kontakt z dynamicznie zmieniającym się światem zewnętrznym, w dużej części zdigitalizowanym, może być barierą trudną do samodzielnego pokonania.

⁴ K. Biel, *Determinanty readaptacji społecznej w narracjach byłych skazanych z Centrum Integracji „Pro Domo” w Krakowie*, Raport z badań 16.03.2018, Akademia Ignatianum w Krakowie, s. 172.

⁵ Pisma Urzędowe Ministerstw z dnia 19 stycznia 2016 r., VIII/234/2016, Legalis, dostęp 10.09.2022.

⁶ B. Dziemidok-Olszewska, N. Malec, J. Puacz-Olszewska, *Osoby starsze w zakładach karnych – problemy i wyzwania*, „Law • Education • Security” 2023, nr 119, s. 246.

Osoby uzależnione wymagają z kolei nieprzerwanych oddziaływań i szczególnego wsparcia w walce z nałogiem oraz wyrażają potrzebę korzystania z profesjonalnego wsparcia po wyjściu z więzienia⁷.

Ważną grupę osób wychodzących na wolność stanowią osoby ze szczególnymi potrzebami zdrowotnymi i psychicznymi, które wymagają form terapii lub leczenia niedostępnych w warunkach izolacji. Stąd współpraca ze specjalistycznymi ośrodkami jest bardzo cenna dla osób z problemami poruszania się (w tym za pomocą wózków), problemami wzroku i słuchu, wymagających fizjoterapii, leczenia stomatologicznego, terapii bądź leczenia zaburzeń psychicznych⁸.

Ze skutecznością działań na rzecz społecznej readaptacji skazanych wiąże się zakres stosowania okresu przygotowania do zwolnienia. Ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia w dużym stopniu zależy od inicjatywy administracji jednostek penitencjarnych oraz sądów, a zróżnicowanie na tym polu, jak pokazuje poniższe zestawienie, jest bardzo duże.

Największą aktywność, w omawianym zakresie czasowym, odnotowano w Okręgowych Inspektoratach Służby Więziennej w Olsztynie, Krakowie oraz Rzeszowie, natomiast najrzadziej okresy przygotowania do zwolnienia ustanawiane były w OISW w Szczecinie, Koszalinie i Gdańsku. Z zestawienia wynika, że w przeważającej części okresy przygotowania do zwolnienia ustanawiane były w drodze decyzji komisji penitencjarnych. Jedynie we właściwości dwóch OISW w Opolu i we Wrocławiu istotna część okresów przygotowania do zwolnienia, odpowiednio 37% i 46% została ustanowiona w drodze postanowień sądu penitencjarnego. W niektórych okręgach (Koszalin, Lublin, Rzeszów i Szczecin) oddziaływania na podstawie art. 164 k.k.w. podejmowane były wyłącznie na podstawie decyzji komisji penitencjarnych.

Dane za 2022 r. obrazują, że jednostki penitencjarne opuściło w Polsce 56 966 osób skazanych⁹. Łącznie okres przygotowania do zwolnienia ustanowiony został w tym czasie wobec 2 971 osób zwalnianych (jak pokazano w tab. 1), co stanowi 5,21% ogółu zwolnionych.

⁷ J. Klingemann, E. Miturska, H. Zurhold, Ch. Haasen, J. Moskalewicz, C. Sanclemente, G. Schmied, A. Hovenier D. Shewan, G. Voit, H. Stövers, *Programy przygotowujące do wyjścia na wolność i opieka postpenitencjarna dla kobiet uzależnionych od narkotyków odbywających karę pozbawienia wolności-perspektywa międzynarodowa*, t. 27 (2) *Alkoholizm i Narkomania*, 2014, s. 120–122.

⁸ S. Enggist, L. Møller, G. Galea, C. Udesen, *Prisons and Health*, World Health Organization, 2014, s. 153.

⁹ Roczna informacja statystyczna za rok 2022, BIS.0332.16.2022.MM, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa 2023, s. 16.

Tabela 1. Liczba skazanych, wobec których został ustanowiony okres przygotowania do zwolnienia w okresie 2018–2022.

OISW	Liczba ustanowionych okresów przygotowania do zwolnienia na podstawie art.164 k.k.w. w podanych latach						Łączna liczba ustanowionych okresów przygotowania do zwolnienia, we wskazanych latach, w wyniku:	
	2018	2019	2020	2021	2022 ¹⁰	Razem	Decyzji komisji penitencjarnej	Postanowienia sądu
Białystok	313	321	206	213	–	1053	1022	31
Bydgoszcz	161	153	119	180	182	795	785	10
Gdańsk	224	206	96	99	–	625	621	4
Katowice	305	275	194	258	298	1330	1310	20
Koszalin	118	87	61	82	193	541	541	0
Kraków	278	442	425	456	163	1764	1761	3
Lublin	164	237	148	234	262	1045	1045	0
Łódź	228	156	124	115	201	824	810	14
Olsztyn	382	379	268	332	442	1803	1769	34
Opole	228	180	179	127	282	996	623	373
Poznań	272	260	195	168	262	1157	1153	4
Rzeszów	307	255	124	208	539	1433	1433	0
Szczecin	139	108	80	99	–	426	426	0
Warszawa	208	227	209	183	147	974	973	1
Wrocław	217	239	131	138	–	725	394	331
Razem	3544	3525	2559	2892	2971	15491	14 666	825

Źródło: dane przekazane autorowi przez Biuro Penitencjarne CZSW w Warszawie w dniu 26.06.2023r., BP.0334.2.2023.FS

¹⁰ Na mocy Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021r. Poz. 320, w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej OISW w Białymstoku, Gdańsku, Szczecinie i Wrocławiu zostały zlikwidowane a ich właściwości zostały odpowiednio przeniesione do OISW w Olsztynie, Bydgoszczy, Koszalinie i Opolu.

Czy objęcie okresem przygotowania do zwolnienia co dwudziestego zwalnianego w 2022 r. było działaniem adekwatnym i wystarczającym pozostaje pytaniem retorycznym, ale też nurtującym. Jak zauważa bowiem E. Rekosz „Wyodrębnienie okresu przygotowawczego w ramach odbywanej kary nie przeczy założeniu, że działania przygotowujące skazanych do powrotu do społeczeństwa, powinny być podejmowane i realizowane przez cały okres odbywania kary. Nie mniej jednak okres ten (ustawowo do sześciu miesięcy), powinien być czasem na ich zintensyfikowanie”¹¹.

W praktycznym ujęciu możliwe działania pomocowe przewidziane w art. 164 k.k.w. nie są w pełni realizowane. Jako przyczyny można wskazać brak ujednoliconego sposobu wykonywania zadań w ramach okresu przygotowania do zwolnienia, nie w pełni wnikliwe kwalifikowanie skazanych do objęcia okresem przygotowania do zwolnienia, małą świadomość skazanych dotyczącą celu tego okresu oraz nadmierne obłożenie obowiązkami zarówno wychowawców w jednostkach penitencjarnych, jak i kuratorów sądowych¹².

Diagnoza potrzeb osób przygotowywanych do zwolnienia z więzienia

Okres przygotowania do zwolnienia, co do zasady, ustanawiany jest wobec osadzonych, których potrzeby readaptacyjne są większe aniżeli więźniów ze stabilną perspektywą wolnościową (po opuszczeniu więzienia). Główną rolę w ocenie tych potrzeb odgrywa administracja jednostki penitencjarnej, bazując na własnej pracy i diagnozie potrzeb skazanego, dokonanej w warunkach izolacji. Uzupełnieniem tej diagnozy są ustalenia z wolności, pozyskane w drodze kuratorskiego wywiadu środowiskowego (dot. trybu życia skazanego przed osadzeniem z uwzględnieniem czekających na niego trudności po zwolnieniu).

Część skazanych już w chwili przyjęcia do więzienia ma trudną sytuację życiową, rodzinną czy też materialną, a część z nich to osoby bezdomne.

¹¹ E. Rekosz, *Przygotowanie skazanych do zwolnienia. Wyniki badań na temat oddziaływań penitencjarnych w polskich zakładach karnych*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Analizy, Raporty, Ekspertyzy 3/2010, Warszawa 2010, s. 8.

¹² A. Iwanowska, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013, s. 113.

Dodatkowo, w okresie izolacji, ich sytuacja ogólna mogła się pogorszyć na skutek deprywacji podstawowych potrzeb naturalnych, psychicznych i społecznych, co wiąże się z ryzykiem wystąpienia napięcia emocjonalnego, drażliwości, agresji, a nawet stanów depresyjnych¹³.

Popelnienie przestępstwa niesie ze sobą negatywne skutki dla osoby pokrzywdzonej, społeczeństwa oraz samego przestępcy oraz generuje potrzeby psychiczne, które w drodze odpowiednich oddziaływań są diagnozowane i w miarę możliwości zaspakajane. W przypadku osoby skazanej potrzeby te mogą dotyczyć: przepracowania wewnętrznej odpowiedzialności za popełniony czyn, uzyskania przebaczenia od pokrzywdzonych lub ich bliskich, zmierzenia się z nową rzeczywistością (bycia przestępcą), adaptacji do nowej sytuacji (więziennej a następnie wolnościowej), poradzenia sobie z zerwanymi więziami międzyludzkimi, zidentyfikowania przyczyn zachowania przestępczego, akceptacji przestępstwa, jako wyrazu nierozwiązanych problemów oraz podjęcia wyzwania powrotu do społeczeństwa¹⁴.

Pobyt w izolacji więziennej często traktowany jest jako przyczyna deprywacji wielu ważnych potrzeb życiowych jednostki, w tym potrzeby samorealizacji, poczucia własnej wartości, bezpieczeństwa, miłości, przyjaźni, relacji z otoczeniem, potrzeb estetycznych, twórczych i seksualnych. W zamian pojawić może się poczucie zagrożenia własnej tożsamości, obniżenie sprawności intelektualnej i koncentracji uwagi. Po części niemożność zaspokajania wymienionych potrzeb wynika z silnej deprywacji sensorycznej i informacyjnej, ograniczenia lub odcięcia bodźców zmysłowych, wzrokowych i słuchowych¹⁵.

Rozpoznanie rzeczywistych potrzeb i problemów osoby osadzonej, pod kątem możliwości objęcia jej okresem przygotowania do zwolnienia, powinno być poprzedzone rzetelną diagnozą resocjalizacyjną. Zdaniem, E. Wysockiej, diagnoza taka „sporządzana jest przez kogoś i dla kogoś a ponadto po coś i z określonego punktu widzenia”. Polega na wieloaspektowym poznaniu sytuacji życiowej danej osoby w kontekście przeszłości, teraźniejszości i przyszłości oraz ma walor

¹³ A. Janus-Dębska, *Praca na cele społeczne, jako szansa jednostki na uniknięcie psychospołecznych skutków izolacji więziennej*, *Probacja* (4) 2017, s. 47. Machel H., *Resocjalizacja penitencjarna: trzy uwarunkowania procesu*, *Resocjalizacja Polska* (Polish Journal of Social Rehabilitation), (2) 2011, s. 99–100.

¹⁴ F.C. Obi, I.E. Okoye, A.I.E. Ewoh, I.D. Onwudiwe, *Restorative Justice: Psychological Needs of Offenders and Implications for Safety & Security*, *African Social Science Review*, Vol. 9 (1) 2018, s. 10.

¹⁵ J. Helios, W. Jedlecka, T. Kalisz, *Zakład karny i szkoła jako przykłady instytucji totalnych*, Wrocław 2020, s. 81.

praktyczno-prognostyczny i decyzyjny¹⁶. W zakresie diagnozy potrzeb osoby osadzonej Autorka proponuje przyjąć w procesie resocjalizacji zasadę oceny istniejących potrzeb, których niezaspokojenie powoduje osobiste braki doświadczane przez jednostkę. Potrzeby osób naruszających prawo mogą być jednak specyficzne – kryminogenne i niekryminogenne. Do pierwszej grupy E. Wysocka zalicza m.in. nastawienia proprzestępcze, destrukcyjne strategie radzenia sobie z trudnościami, uzależnienia, utrwalona i dyspozycyjna agresja, wrogość, środowisko kryminogenne. Potrzebami niekryminogennymi jej zdaniem są np. niskie/nieadekwatne poczucie własnej wartości, problemy psychiczne, depresja, obniżona odporność na frustrację i zniesienie emocjonalnej kontroli nad swym zachowaniem¹⁷.

Jak zauważa A. Bałandynowicz „skazani odznaczają się znacznym stopniem nieprzystosowania społecznego, zaburzeniami funkcjonowania w sferze psychospołecznej i somatycznej, trudnościami w podejmowaniu i pełnieniu podstawowych ról społecznych, uzależnieniem od alkoholu, wykojeniem obyczajowym, trwałą utratą zdrowia a nawet inwalidztwem. Osoby skazane ze względu na trudną sytuację adaptacyjną, potrzebują wsparcia i pomocy. Skłonne są jednocześnie do zwracania się z prośbą o tego typu usługi, które zapewniają minimum społecznego komfortu”¹⁸.

W przypadku osób przygotowywanych do zwolnienia rozpoznanie potrzeb i problemów więźniów ma pomóc im w znalezieniu sposobów na ich przezwyciężenie. Może temu służyć zapowiedź udzielenia stosowanego, szerokiego wsparcia. Oczekiwane wsparcie społeczne może niekiedy mieć większe znaczenie niż wsparcie już otrzymywane. Może pełnić funkcję niwelującą złe samopoczucie i motywować do podążania trudnościami na wolności¹⁹.

¹⁶ E. Wysocka, *Diagnoza w resocjalizacji. Obszary problemowe i modele rozwiązań w ujęciu psychopedagogicznym*, Warszawa 2009, s. 7, 19.

¹⁷ E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Katowice 2015, s. 48.

¹⁸ A. Bałandynowicz, *Resocjalizacja systemu sformatyzowanej demarkacji o somatycznych i angelicznych indyktorach* [w:] J. Michalski, A. Lewandowski, M. Wolińska (red.), *Bezpieczeństwo społeczne. Konteksty-zagrożenia-perspektywy*, Pułtusk 2019, s. 121.

¹⁹ T. J. Meyers, K.A. Wright, J.T.N. Young, M. Tasca, *Social support from outside the walls: Examining the role of relationship dynamics among inmates and visitors*, *Journal of Criminal Justice*, Vol. 52, 2017, s. 59.

Realizacja zadań w ramach okresu przygotowania skazanych do zwolnienia

By czynności podejmowane w ramach okresu przygotowania do zwolnienia były skuteczne niezbędne jest współdziałanie organów, podmiotów, stowarzyszeń i osób. Przepisy kodeksowe wskazują na wiodącą rolę kuratorów sądowych dla dorosłych, którzy realizują tzw. programy wolnościowe. Są to indywidualnie opracowane przez kuratorów, wspólnie ze Służbą Więzienną i osobą zwalnianą, plany działań, zmierzające do rozwiązania głównych problemów readaptacyjnych²⁰. Potrzeba dalszego, kompleksowego i interdyscyplinarnego podejścia do kwestii readaptacji osób skazanych została wyraźnie podniesiona przez Najwyższą Izbę Kontroli, która w swym raporcie stwierdziła: „brak spójności działania i rozdział kompetencji różnych instytucji odpowiedzialnych za problematykę resocjalizacji przestępców, rozczłonkowanie systemu, wyalienowanie podmiotów, które powinny działać symbiotycznie”²¹. Uwaga powyższa, wg raportu, dotyczy także Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym, której działania powinny być wiodące, nadawać ton działaniom podejmowanym przez inne instytucje publiczne i organizacje pozarządowe. Tymczasem ich działalność pozostaje mało znaczącym epizodem w podejmowanych oddziaływaniach resocjalizacyjnych w skali kraju. Ich duch przewodni nadal nie został wzbudzony²².

W dalszej części zostaną przedstawione zadania realizowane przez poszczególne organy i osoby w okresie przygotowania skazanych do wolności.

Służba Więzienna

Ustanawianie i realizacja okresu przygotowania do zwolnienia rozpoczyna się w warunkach izolacyjnych, w jednostce penitencjarnej.

²⁰ W. Liszke, *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, „Probacja” (3–4), 2009, s. 121.

²¹ Informacja o wynikach kontroli *Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności*, Najwyższa Izba Kontroli, 2015KPB-4101-006-00/2014, Warszawa 27.10.2015, s. 14.

²² W. Ambrozik, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Kraków 2016, s. 176. Por. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie określenia szczegółowych zasad i trybu powoływania oraz działania Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym, a także rad terenowych do spraw społecznej readaptacji i pomocy skazanym (Dz. U. z dnia 31 sierpnia 1998 r.).

Wykwalifikowany personel więzienny dokonuje diagnozy potrzeb, sytuacji osobistej, zdrowotnej i rodzinnej osadzonego. Dyrektor jednostki może udzielić pomocy postpenitencjarnej, udzielić przepustki, a także zarządzić zebranie informacji o skazanym w drodze wywiadu środowiskowego sporządzanego przez kuratora sądowego. W realizację zadań na terenie jednostki, zaangażowani są nie tylko funkcjonariusze więzienni, ale także kuratorzy sądowi oraz przedstawiciele stowarzyszeń i instytucji działających na rzecz społecznej reintegracji więźniów. Zadaniem Służby Więziennej jest umożliwienie podjęcia pracy przez te osoby poprzez zorganizowanie miejsca oraz kontaktu zarówno z osobami objętymi okresem, jak też wychowawcami i kierownikiem działu penitencjarnego.

W przypadku skierowania do kuratora sądowego decyzji lub postanowienia o ustanowieniu okresu, zadaniem dyrekcji jednostki penitencjarnej jest zapewnienie odpowiednich warunków pracy kuratorowi na terenie jednostki. Do współpracy z kuratorem sądowym dyrektor jednostki penitencjarnej powinien wyznaczyć funkcjonariuszy, którzy będą bezpośrednio kontaktować się z kuratorem sądowym w zakresie realizacji programu wolnościowego. W praktyce w każdej jednostce penitencjarnej powinno być wydzielone miejsce, w którym kurator sądowy mógłby, w sposób nieskrępowany, przeprowadzać rozmowy ze skazanymi i wychowawcami, sporządzać stosowane dokumenty oraz zapoznać się z informacjami o osadzonych, które są w posiadaniu zakładu karnego²³.

Dyrektorzy jednostek penitencjarnych ideę ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia oceniają jako pożyteczną i potrzebną. Wskazują jednocześnie na kluczową rolę kuratorów zawodowych w jej realizacji i trudności we współpracy kuratorów ze skazanymi. Często bowiem dochodzi do sytuacji, gdzie osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia mają z kuratorem jedynie rzadki kontakt korespondencyjny lub telefoniczny. Wizyty kuratora w jednostkach penitencjarnych najczęściej są jednorazowe. Zabiegania o kontakt z kuratorem samych skazanych, jak też administracji więziennej, pozostają niekiedy bez odpowiedzi. W takiej sytuacji dyrektorzy jednostek penitencjarnych dostrzegają potrzebę wyznaczenia kuratorów sądowych do stałej i efektywnej współpracy z administracją więzienną²⁴.

²³ B. Wilamowska, *Problematyka stosowania przepisu artykułu 164 k.k. w świetle czynności wykonywanych przez służbę więzienną i kuratorską służbę sądową* [w:] P. Szczepaniak (red.), *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*, Forum Penitencjarne, Warszawa 2013, s. 249.

²⁴ A. Iwanowska, *op. cit.*, s. 36.

Rola Służby Więziennej jest wiodąca, ponieważ od aktywności (inicyjatywy) komisji penitencjarnych w największym stopniu zależy ilość wszczętych postępowań w przedmiocie ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. Kompetencji w tym zakresie nie mają zawodowi kuratorzy sądowi, choć jako organy postępowania wykonawczego, mogą wnioskować o wszczęcie niemniej ważnych dla osób izolowanych postępowań incydentalnych, chociażby w przedmiocie udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia, zezwolenia na wykonywanie kary w systemie dozoru elektronicznego czy też odroczenia lub przerwy w wykonaniu kary. Z badań wynika, że prawie 1/3 osadzonych (29%) wskazuje kuratorów sądowych jako potencjalnych wnioskodawców o ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia²⁵.

Kuratorska służba sądowa

Z treści art. 164 § 1 k.k.w. wynika, iż ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia ma w sposób szczególny służyć nawiązaniu kontaktu z kuratorem sądowym, upatrując w tym organie postępowania wykonawczego (art. 2, p. 6 k.k.w.) ważne źródło rozwiązania problemów życiowych osoby zwalnianej. Sposób prowadzenia przez kuratorów działań w tym zakresie określono w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych z dnia 13 czerwca 2016 r.²⁶. W rozdziale 5 tegoż rozporządzenia „Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego” dość szczegółowo opisany został zakres czynności kuratora w przedmiocie przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu (po otrzymaniu decyzji komisji penitencjarnej lub orzeczenia sądu penitencjarnego). Z zapisów zawartych w tym rozdziale wynika, iż kurator sądowy ma zadanie nawiązania osobistego kontaktu ze skazanym, przeprowadzenia analizy dokumentacji dotyczącej skazanego, rozpoznania jego sytuacji rodzinnej i środowiskowej oraz, na podstawie zebranego materiału, opracowania programu wolnościowego. Ponadto kurator przygotowuje środowisko rodzinne i społeczne skazanego do jego powrotu oraz organizuje pomoc postpenitencjarną

²⁵ K. Nosal, *Postrzeganie otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia przez osoby skazane w okresie przygotowania do zwolnienia*, UMCS Lublin 2022, s. 136 (niepublikowana praca doktorska).

²⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych z dnia 13 czerwca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 969).

po uprzednim rozpoznaniu potrzeb skazanego i jego rodziny. Ważnym zadaniem kuratora jest także kształtowanie u skazanego umiejętności samodzielnego rozwiązywania przewidywanych trudności życiowych. W tym zakresie kurator powinien podjąć współpracę również ze stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami, instytucjami i innymi podmiotami, udzielającymi pomocy w readaptacji społecznej skazanych oraz współpracować z komisją penitencjarną. Obiektywne ustalenia dotyczące zachowania danego skazanego, poczynione na wolności, są bardzo istotne dla należytego zbadania potrzeb osób zwalnianych. Z drugiej strony pełnią ważną funkcję weryfikacyjną. Osoby osadzone w swoich wnioskach (ustnych oraz pisemnych) przytaczają różne okoliczności i argumenty, wymagające sprawdzenia. Rola kuratora sądowego, jako „oka i ucha Sądu” jest w tym zakresie niezastąpiona. Zadaniem kuratora sądowego, w ramach ustanowionego okresu, jest opracowanie tzw. programu wolnościowego. To w tym dokumencie, po dokonanej diagnozie potrzeb i deficytów osoby zwalnianej, formułowane są konkretne propozycje rozwiązań ułatwiających powrót skazanego do rodziny i społeczeństwa (przygotowanie środowiska rodzinnego i społecznego), znalezienie zatrudnienia, kontynuowanie leczenia bądź terapii, zorganizowanie miejsca pobytu, udzielenie wsparcia materialnego w ramach pomocy postpenitencjarnej. Działania te są planowane i realizowane po nawiązaniu osobistego kontaktu kuratora ze skazanym, w czym dostrzegana jest wskazówka do indywidualizacji podejścia pomocowego.

W przygotowaniu warunków do życia po opuszczeniu zakładu karnego powinien aktywnie uczestniczyć sam skazany, zwłaszcza w takich sferach jak zorganizowanie pracy zarobkowej, zamieszkania czy też nawiązanie kontaktu z pozarządowymi organizacjami pomocowymi. W celu załatwienia tych spraw możliwe jest udzielenie skazanemu zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego, które może być udzielane kilkukrotnie, na łączny okres do 14 dni. Efektywność tak zaplanowanego programu wolnościowego w dużej mierze zależy od autentycznego zaangażowania odpowiednich osób, organów i instytucji przewidzianych do realizowania okresu przygotowania do zwolnienia, aczkolwiek bardzo ważne jest również zaangażowanie i chęć współpracy z przedstawicielami zakładu karnego oraz sądem penitencjarnym samego zwalnianego²⁷.

²⁷ I. Niewiadomska, J. Chwaszcz, W. Augustynowicz, R. Bartczuk, *Readaptacja społeczno-zawodowa więźniów. Narzędzia do diagnozowania potencjału readaptacyjnego i kapitału wspierającego*, Lublin 2014, s. 198–199. B. Myrna, *Instytucja odroczonego warunkowego zwolnienia skazanych w postępowaniu karnym wykonawczym* (art. 164 § 2 k.k.w.), Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, T. 48, 2018, s. 82.

Metodyka pracy kuratora sądowego z podopiecznym, również w omawianej kategorii spraw, winna opierać się na zasadzie pracy z indywidualnym przypadkiem (*case work, case management, one-to-one-work*). Kuratorzy sądowi powinni zatem skupić się na rozwiązaniu indywidualnych, konkretnych spraw i trudności danej osoby w oparciu o zasady: rozpoznanie przypadku i identyfikacja doświadczanych problemów, opracowanie planu postępowania (programu wolnościowego), w którym zawiera się cel i metody pracy ze skazanym, co i kiedy powinien zrobić zarówno kurator sądowy, jak też reprezentanci innych instytucji pomocowych oraz sam podopieczny i jego bliscy. Program winien być elastyczny i umożliwiać zmianę kierunku oddziaływań w zależności od pojawiających się potrzeb²⁸.

Kierownik zespołu kuratorskiego właściwego ze względu na miejsce położenia zakładu karnego, może – a nawet powinien – wyznaczyć sądowego kuratora zawodowego (kurator sądowy społeczny nie jest uprawniony do wykonywania zadań w tym zakresie) do spraw związanych z opracowywaniem programów wolnościowych dla skazanych, objętych okresem przygotowania do życia po zwolnieniu z zakładu karnego oraz do stałych kontaktów z administracją zakładu karnego. W takim przypadku powinno być wzięte pod uwagę doświadczenie, wykształcenie, umiejętności i przeszkolenie kuratora tak, aby ten szczególny rodzaj kuratorskiej aktywności zawodowej jeszcze bardziej wzmocnić. W praktyce kuratorzy sądowi rzadko są delegowani do wykonywania zadań w ramach wspomnianych programów wolnościowych i współpracy ze służbą więzienną, co niewątpliwie zmniejsza efektywność podejmowanych wspólnie działań na rzecz społecznej readaptacji osób zwalnianych. Idea wyspecjalizowanego kuratora penitencjarnego, choć często doceniana i wskazywana jako właściwa, nie jest realizowana²⁹. Może należałoby, w tym kontekście, rozważyć zastosowanie szerokiej i sprawdzonej praktyki współdziałania funkcjonariuszy służby więziennej oraz kuratorów na terenie jednostki zamkniętej, jak ma to miejsce chociażby w Anglii i Walii³⁰.

²⁸ A. Paszkiewicz, *Podmiotowe traktowanie wychowanka w pracy rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2006, s. 106–108. A. Kacprzak, I. Kudlińska, *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*, Warszawa 2014, s. 123–124.

²⁹ A. Kwieciński, *Instytucja odroczonego warunkowego zwolnienia (art. 164 § 2 k.k.w.) w procesie społecznej readaptacji skazanych*, „Probacja” (1) 2014 s. 29.

³⁰ S. Hall, R. Canton, *Probation in Europe. England and Wales*, Utrecht, 2014, s. 28. M. Kokorzecka-Piber, *Przygotowanie skazanego do życia na wolności* [w:] T. Jedynak, K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2014, s. 426.

Czynności, jakie prowadzi kurator sądowy, w dużej mierze koncentrują się na zapewnieniu skazanemu odpowiedniego wsparcia socjalnego (materialnego), tak by mógł on w sposób bezpieczny realizować swoje podstawowe potrzeby życiowe, związane m.in. z utrzymaniem się, wyżywieniem, odzieżą, leczeniem i poruszaniem. Wszystkie te dziedziny życia wymagają wymiernego finansowania. W tym zakresie niezbędna jest bieżąca i adekwatna do potrzeb skazanego, współpraca kuratora sądowego z miejscowymi ośrodkami pomocy społecznej. Rola tych jednostek samorządowych jest tak ważna, że swego czasu Rzecznik Praw Obywatelskich postulował, by w zakresie przygotowania skazanych do życia na wolności, w trybie art. 164–165 k.k.w., przenieść realizację zadań w tym obszarze z gestii kuratorów sądowych do kompetencji pracowników socjalnych, ośrodków pomocy społecznej. Argumentował, że zapewnienie miejsca zamieszkania, środków utrzymania, pomocy w załatwieniu spraw urzędowych nie mają w tym wypadku charakteru wychowawczo-resocjalizacyjnego (kurator-skiego), lecz należą w istocie do obszaru pomocy społecznej i bardziej przydatne, dla wykonywania tych zadań, są wiedza i umiejętności z zakresu prowadzenia pracy socjalnej, niż przygotowanie pedagogiczne³¹.

Podobnie jak w przypadku zadań realizowanych przez służbę więzienną (inicjatywa, diagnoza potrzeb) mimo stosowych regulacji prawnych, powodzenie podjętych oddziaływań wobec osadzonych przygotowywanych do zwolnienia, najczęściej zależy od czynnika osobowego, na ile powołane osoby/organy faktycznie zaangażują się w realizację powierzonych im zadań i mobilizowania osoby skazanej. W literaturze pojawiają się bowiem poglądy, iż kuratorzy, realizując swoje zadania służbowe, coraz częściej odchodzą od pełnienia roli doradcy, pedagoga i sojusznika, a działania skupiają głównie na kontroli, realizując rolę strażnika³², choć oczywiście nie jest to pogląd dominujący.

Organizacje pozarządowe i wsparcie nieformalne

Ustawowe regulacje dotyczące ustanawiania i realizacji okresu przygotowania do zwolnienia, zakładają ważną rolę i pole do działania dla

³¹ Rzecznik Praw Obywatelskich, *Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości z dnia 13.03.2008*, RPO-517732-VII/714/05/JZ, s. 1–17.

³² M. Muskała, J. Kusztal, *Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji*, Studia Paedagogica Ignatiana (1) 2018, s. 34.

organizacji pozarządowych, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w. tj. stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji, których celem jest realizacja zadań w zakresie społecznej readaptacji. Dzięki wsparciu środków unijnych oraz dotacji dla organizacji pozarządowych NGO (*Non-governmental organizations*) ze strony państwa, w ramach Funduszu Sprawiedliwości, możliwe jest organizowanie systemowego wsparcia skazanych, wychodzących na wolność i ich rodzin. Organizacje pozarządowe mogą też uczestniczyć w prowadzeniu działalności resocjalizacyjnej, społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej i religijnej na terenie jednostek penitencjarnych (art. 38 § 1 k.k.w.). Działalność wskazanych podmiotów określa Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przepadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem z dnia 28 grudnia 2016r (Dz.U. z 2016 r. poz. 2305), które w § 2 wskazuje, iż podmioty te mogą uczestniczyć w szczególności w: inicjowaniu, organizowaniu i realizowaniu zadań mających na celu zapobieganie przestępczości i przeciwdziałanie powrotowi do przestępstwa oraz kształtowaniu społecznie pożądanej postawy skazanych; w realizacji zadań wynikających z programów resocjalizacyjnych przez prowadzenie działalności społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej i religijnej wobec skazanych; w świadczeniu, w uzasadnionych przypadkach, niezbędnej pomocy materialnej, medycznej i prawnej skazanym oraz ich rodzinom; utrzymywaniu celowych kontaktów ze skazanymi; przygotowywaniu osób pozbawionych wolności do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, aresztu śledczego oraz zakładu, w którym są wykonywane środki zabezpieczające, w tym przez udzielanie niezbędnej pomocy w uzyskaniu pracy i zakwaterowania; podejmowaniu innych działań mających na celu readaptację społeczną skazanych i zapobieganie przestępczości. Potencjał wynikający z możliwej współpracy kuratorów sądowych z organizacjami pozarządowymi jest bardzo duży, choć nie w pełni wykorzystywany. Działalność podmiotów niepublicznych na rzecz osób skazanych i ich rodzin, poza wsparciem materialnym, ma dużą, niedocenianą zaletę. Często w tych organizacjach pracują profesjonalści – terapeuci, prawnicy, psychologowie. Można założyć, że ich wsparcie może być łatwiej przyjęte przez osoby zwalniane, ponieważ świadczone jest przez osoby niezwiązane z instytucjami państwowymi – sądami, kuratorami, Służbą Więzienną. Część skazanych, posługując się mechanizmami obronnymi, bezkrytycznie ocenia swoją sytuację życiową i za własne niepowodzenia

życiowe bardziej skłonna jest obwiniać inne osoby czy też instytucje niż samych siebie. Nierzadko można usłyszeć stwierdzenia osób skazanych w siedzibie zespołu kuratorskiego, że „siedzieli za żonę, a wsadził ich kurator”. Dla tej grupy osób pomoc oferowana przez instytucje niepubliczne może jawić się jako bardziej przychylna. Jej dodatkową zaletą jest to, że może być realizowana w warunkach izolacji, a następnie wobec tej samej osoby może być kontynuowana po opuszczeniu więzienia.

Działania na terenie jednostek penitencjarnych polegają najczęściej na doradztwie, edukacji i szkoleniach, wsparciu duchowym, poradnictwie, realizowaniu projektów artystycznych i prowadzeniu grup wsparcia, pomocy finansowej, w zatrudnieniu, leczeniu i terapii. Różne doniesienia dowodzą, że praca przedstawicieli trzeciego sektora (fundacji, stowarzyszeń, wolontariatów) ma wiele mocnych stron w pracy z przestępcami w warunkach zamkniętych. Do głównych zalicza się: różnorodność świadczeń i efektywność kosztową, względną niezależność od administracji więziennej (większa skłonność skazanych do skorzystania i ufność), możliwość prowadzenia niezależnych badań, rolę rzeczniczą (reprezentowanie poglądów osadzonych przed personelem więziennym), większą responsywność, ponieważ trzeci sektor może być mniej ograniczony biurokracją, większą zdolność do reagowania na potrzeby odbiorców, powiązanie ze społecznością i stanowienie pomostu między więzieniem a społeczeństwem, wolontariusze mogą być bardziej zróżnicowani, a tym samym bardziej reprezentatywni dla społeczności więźniów³³.

Działalności osób, stowarzyszeń i fundacji niekiedy opiera się na zasadzie wolontariatu. Udział wolontariuszy w społecznej readaptacji skazanych nabiera coraz większego znaczenia, zarówno w warunkach izolacji, jak też wolnościowych. Efekty pracy, w ramach wolontariatu, stanowią korzyść zarówno dla osób skazanych, ich rodzin, ale również dla osób pomagających.

Przestępcy wolontariusze, jak wykazano np. w trakcie ich opieki nad osobami umierającymi, doświadczali pozytywnych przemian we własnym życiu. Wyrażali chęć niesienia pomocy innym, kształtowali poczucie odpowiedzialności za innych oraz wrażliwość na potrzeby drugiego człowieka. W wyniku kontaktu z ludzkim cierpieniem, osobami umierającymi

³³ R. Meek, D. Gojkovic, A. Mills, *The role of the third sector in work with offenders: the perceptions of criminal justice and third sector stakeholders*, Third Sector Research Centre, University of Birmingham, 2010, s. 3–4.

i rodzinami pacjentów ich psychospołeczne funkcjonowanie uległo poprawie³⁴.

W zakresie wsparcia nieformalnego w praktyce najważniejsze okazuje się wsparcie otrzymywane od rodziny, przyjaciół i szeroko rozumianego środowiska lokalnego (np. pracodawcy, jednostki samorządowe, OSP, kluby, lokalne stowarzyszenia itp.). Dzięki pozytywnym relacjom osoba osadzona może podtrzymać lub wzmocnić poczucie bezpieczeństwa, przynależności, czy też sensu życia. W warunkach izolacji osoba skazana jest pozbawiona kontaktów z bliskimi, a zatem poziom odczuwanego przez nią wsparcia w sposób oczywisty maleje. Ważną rolę w tym obszarze odgrywa możliwość utrzymywania kontaktów z osobami bliskim za pomocą przepustek, korespondencji czy też odwiedzin³⁵.

Z jednych z badań wynikało, że 84% zwalnianych skazanych czuło się mile widzianymi w domu po zwolnieniu, a 64% byłych więźniów przyznało, że symptomy depresji, często obecne po wyjściu z więzienia, uległy złagodzeniu po 6 miesiącach pobytu w rodzinnym domu. Dodatkowo mechanizmy rodzinnego wsparcia pomagają w reintegracji byłych więźniów z rodziną i społeczeństwem, a także ułatwiają pełnieniu ról obywatelskich i zawodowych³⁶.

W obszarze nieformalnego wsparcia mieści się również oferowane osobom skazanym wsparcie religijne i duchowe udzielane przez kapelanów więziennych. Osoby izolowane, bez kontaktu ze światem zewnętrznym, mają potrzebę rozważań i aktywności związanych ze sferą wiary i religii. Wartość tego rodzaju zaangażowania jest dostrzegana przez służbę więzienną. Świadectwa wielu więźniów potwierdzają bowiem duże znaczenie wiary, modlitwy i udziału w nabożeństwach w wewnętrznej pozytywnej przemianie. W oddziaływaniach duszpasterskich podejmowane są wobec skazanych różne działania: wzbudzanie w osadzonym chęci zmiany i zaangażowania osobistego w życie religijne (internalizacja normy moralnej); umacnianie wytrwałości nawrócenia i poprawy, umożliwienie indywidualnego i wspólnotowego dojrzewania w sferze życia religijnego (budowanie świadomości przynależności do Kościoła); podkreślanie wartości więzi

³⁴ P. Krakowiak, A. Paczkowska, *Włączanie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno-hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu penitencjarnego ze środowiskiem opieki paliatywno-hospicyjnej w Polsce*, „Probacja” (2) 2014, s. 59.

³⁵ K. Porębska, *Wsparcie społeczne w warunkach izolacji jako wyznacznik skutecznej readaptacji*, „Probacja” (2) 2009, s. 49.

³⁶ D.J. Martinez, J. Christian, *The Familial Relationships of Former Prisoners Examining the Link between Residence and Informal Support Mechanisms*, „Journal of Contemporary Ethnography” Vol. 38, 2009, s. 203.

z rodziną na wolności (rozważania w zakresie winy, przebaczenie i uzdrowienia relacji); budzenie świadomości sprawiedliwości naprawczej i życia zgodnego z normami społecznymi (świadomość potrzeby przestrzegania prawa); zachęcanie do podejmowania kształcenia i zatrudnienia w trakcie odbywania kary (odbudowanie poczucia własnej wartości, statusu społecznego i rodzinnego)³⁷.

Znaczenie duszpasterstwa więziennego zaakcentowane zostało już po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. W dekrete w sprawie *tymczasowych przepisów więziennych* z dnia 8 lutego 1919 roku zawarto regulację: „Żadnemu więźniowi nie wolno odmawiać czerpania nauk moralnych i pociechy religijnej od duchownego swego wyznania. W zakładach i oddziałach, przeznaczonych dla nieletnich więźniów, wszyscy bez wyjątku nieletni otrzymują naukę religii oraz naukę świecką w zakresie, jaki obowiązuje w szkołach ludowych”³⁸.

Praca w ramach duszpasterstwa więziennego ma więc korzystny wpływ na proces resocjalizacji. Polega głównie na odniesieniu się do sumienia, poczucia winy, potrzeby przebaczenia i pojednania, jak też podtrzymywania aktywnego udziału w praktykach religijnych. Celem działalności duszpasterskiej jest pojednanie się skazanego z Bogiem, ze społeczeństwem i z samym sobą³⁹.

Zakres i formy pomocy postpenitencjarnej dla osób zwalnianych i ich rodzin

Jedną z głównych funkcji okresu przygotowania do zwolnienia jest udzielanie osobom zwalnianym szerokiej pomocy postpenitencjarnej z Funduszu Sprawiedliwości, która z założenia ma efektywnie wpłynąć na ich społeczną readaptację. Pomocy takiej, zarówno na wniosek osoby uprawnionej, jak też z urzędu, może udzielić dyrektor jednostki zwalnającej (w warunkach izolacji) oraz kurator zawodowy (na wolności). Formy i sposób udzielania pomocy określono w Rozporządzeniu Ministra

³⁷ J. Pol, *Duszpasterstwo więzienne w Polsce w perspektywie 25 lat doświadczeń pastoralno-resocjalizacyjnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” (96) 2017, s. 116.

³⁸ Dekret Naczelnika Państwa w sprawie *tymczasowych przepisów więziennych* z dnia 8 lutego 1919, nr 202, art.11.

³⁹ J. Sikorski za A. Brzezińska-Rybicka, *Zarys współczesnej koncepcji resocjalizacji – metodyka i ogólne zasady*, T. 11(47), 2019, *Roczniki Pedagogiczne*, s. 122.

*Sprawiedliwości w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości z dnia 13 września 2017*⁴⁰.

Kurator sądowy, ustalając ze skazanym zakres niezbędnej pomocy w społecznej readaptacji i sposób jej udzielenia, może zaproponować, na podstawie § 39 przywołanego Rozporządzenia, przeznaczenie środków z Funduszu m.in. na pokrywanie kosztów czasowego zakwaterowania i udzielania schronienia w placówce dla bezdomnych; dopłatę do czynszu i za energię ciepłą, energię elektryczną, za gaz, za wodę, za opał, wywóz śmieci; na organizowanie i finansowanie porad prawnych i aktywizacji zawodowej. Ponadto środki finansowe mogą być przeznaczane na szkolenia i kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe, na pokrycie kosztów egzaminów potwierdzających kwalifikacje zawodowe i programy podnoszące kompetencje społeczne, których celem jest przeciwdziałanie czynnikom kryminogennym. Uwzględniono także pokrywanie kosztów związanych ze specjalistycznym leczeniem lub rehabilitacją, uzyskiwaniem różnego rodzaju orzeczeń, pokrywanie kosztów transportu specjalnego lub przejazdów do miejsca np. nauki czy terapii oraz kosztów związanych z uzyskaniem stosownych dokumentów. Przewidziano możliwość pokrywania kosztów ubezpieczenia grupowego, od następstw nieszczęśliwych wypadków, promowanie inicjatyw i przedsięwzięć służących skutecznej readaptacji, działań o charakterze edukacyjnym i informacyjnym, pokrywania kosztów związanych z organizacją i udzielaniem pomocy rzeczowej w formie żywności lub bonów żywnościowych, odzieży, obuwia, środków czystości i higieny osobistej, biletów komunikacji publicznej, leków, niezbędnych wyrobów medycznych, pomocy naukowych i dydaktycznych, a także przedmiotów wyposażenia domowego lub użytku osobistego, materiałów i narzędzi oraz udzielenie pomocy finansowej (w gotówce lub przelewem) na wskazany cel. Rodzaje możliwej pomocy dla osób skazanych, potrzebujących są bardzo szerokie, a zalecaną formą jej realizacji jest forma bezgotówkowa, co ma zabezpieczyć właściwe wydatkowanie środków (zapobiec zagubieniu lub kradzieży pieniędzy). Potrzeby osoby zwalnianej należy wnikliwie zdiagnozować, zarówno co do rodzaju, jak też wielkości tak, by była to pomoc wystarczająca, adekwatna i efektywna. Nie zostały określone górne granice kwotowe udzielanej pomocy. Dużą rolę w tym względzie odgrywa analiza potrzeb osób skazanych dokonana

⁴⁰ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości z dnia 13 września 2017 r. tj. z dnia 20 marca 2019 r., Dz.U. z 2019 r. poz. 683.

przez organy udzielające pomocy (kuratorzy zawodowi, dyrektorzy jednostek penitencjarnych) oraz to, na ile kieruje nimi poczucie empatii, inicjatywa, wnikliwość rozpoznania potrzeb oraz chęć podjęcia działań zmierzających do ich zaspokojenia.

Pomoc postpenitencjarna świadczona przez kuratorów sądowych ma zróżnicowany, co do wielkości, charakter. W 2019 r. wyniosła średnio 294 zł na osobę uprawnioną (skazanego lub członka jego rodziny). Rozpiętość średniej pomocy wahała się od 162,83 zł w okręgu Sądu Okręgowego w Toruniu zł do 600,93 zł w okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie⁴¹.

W 2022 r. kuratorzy sądowi udzielili natomiast pomocy postpenitencjarnej dla 17.708 osób (w tej liczbie są też osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia) na łączną kwotę 6.676,146 zł., co daje średnią 377 zł pomocy na osobę uprawnioną. Warto zaznaczyć, że jedynie 274 decyzji (1,5 % z 17.708), w tym przedmiocie zostało wydanych z urzędu, tj. z inicjatywy kuratora⁴².

Wydaje się, że zaangażowanie kuratorów sądowych w zakresie rozpoznawania potrzeb osób zwalnianych i ich najbliższych oraz udzielania pomocy postpenitencjarnej z urzędu powinno być zdecydowanie większe. Dla realizacji uprawnienia (możliwości) świadczenia pomocy postpenitencjarnej przez kuratorów nie jest wymagane wykonywanie innych czynności służbowych wobec osób uprawnionych. Wiedzę o potrzebie udzielenia pomocy kurator może powziąć w trakcie sporządzania jednorazowego wywiadu środowiskowego bądź też w trakcie prac w Zespole Interdyscyplinarnym przy danej gminie.

W przypadku obu służb udzielane kwoty są też za niskie, by móc realnie wesprzeć proces włączania do społeczeństwa osób wychodzących na wolność. Dyrektorzy jednostek penitencjarnych i kuratorzy zawodowi, mimo iż mają do dyspozycji duże środki do rozdysponowania w ramach Funduszu Sprawiedliwości, oferują swoim podopiecznym zbyt niskie kwoty, które nie mogą zaspokoić ich rzeczywistych potrzeb. Zaprezentowane wnioski są zbieżne z ustaleniami Najwyższej Izby Kontroli wskazującymi, iż w okresie objętym kontrolą Izby tj. 1 stycznia 2018 r. – 30 października 2020 na pomoc postpenitencjarną (realizowaną przez kuratorów i Służbę

⁴¹ Krajowa Rada Kuratorów Tendencje zmian w zakresie spraw rejestrowanych w Ms-S40, KRK 6/5/2020, Warszawa, 2020, s. 6.

⁴² Sprawozdanie statystyczne MS-S40 z działalności kuratorskiej służby sądowej za 2022, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2023, s. 5.

Więzienną) wydano 24.225 tys. zł, co stanowi jedynie 4% z przekazanych w tym okresie środków na Fundusz Sprawiedliwości⁴³.

Aktywność i rzetelne rozpoznawanie potrzeb konkretnych osób, przez organy udzielające pomocy, powinny zatem ulec zwiększeniu. Przeznaczona dla osób opuszczającym zakłady karne pomoc powinna być dostosowana do zmieniających się dynamicznie realiów – inflacji, wzrostów cen energii, opału i kosztów utrzymania. Wysokość udzielanej osobom zwalnianym i ich najbliższym pomocy nie jest bowiem formalnie ograniczona. Istnieje jedynie limit czasu, w jakim można jej udzielić. Mianowicie „świadczeń w ramach pomocy udziela się przez okres niezbędny dla zrealizowania celów tej pomocy. Osobom zwolnionym z zakładów karnych lub aresztów śledczych, a także osobom im najbliższym, udziela się pomocy nie dłużej niż przez okres 3 miesięcy od dnia zwolnienia, chyba że konieczność przedłużenia tego okresu do 6 miesięcy wynika ze szczególnych okoliczności, takich jak choroba lub czasowa niezdolność do pracy. Osobom najbliższym dla osób pozbawionych wolności pomocy udziela się nie dłużej niż przez 3 miesiące od dnia osadzenia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, chyba że konieczność przedłużenia tego okresu do 6 miesięcy wynika ze szczególnych okoliczności, takich jak choroba lub czasowa niezdolność do pracy” (§ 41. 1 cyt. Rozporządzenia).

Katalog celów, na jakie można przeznaczyć pomoc postpenitencjarną, jak pokazano wcześniej, jest bardzo szeroki. Pomoc z Funduszu Sprawiedliwości przysługuje osobom odbywającym zasadniczą lub zastępczą karę pozbawienia wolności oraz tymczasowo aresztowanym i osobom im najbliższym. Udzielana jest zarówno osobom przebywającym w jednostce penitencjarnej, tj. „zwalnianym” (przez dyrektora jednostki) i „zwolnionym” (przez kuratora sądowego). Stanowi bardzo wymierne narzędzie Państwa w kształtowaniu procesu społecznej readaptacji skazanych i byłych skazanych i co ważne ich rodzin⁴⁴.

Osoby zwalniane, po trudnym i pod wieloma względami niekorzystnym pobycie w warunkach izolacji więziennej, nie mogą zostać pozostawione bez pomocy, również ze względu na potrzebę redukcji ryzyka powrotu do przestępstwa. Świadczenie pomocy postpenitencjarnej osobom zwalnianym i zwolnionym jest niezbędnym elementem

⁴³ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli Realizacja zadań funduszu pomocy pokrzywdzonym oraz pomocy postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości*, KPB.430.010.2021, Warszawa, 2.08.2021, s. 8.

⁴⁴ P. Bachmat, *Podstawowe zadania kuratorów sądowych w ustawodawstwie polskim* [w:] D. Wójcik (red.), *Kuratela Sądowa. Sukcesy i porażki*, Warszawa 2010, s. 92–94.

readaptacji społecznej, umożliwiającym prawidłowe funkcjonowanie byłych skazanych w społeczeństwie⁴⁵. Stanowi także dobrą sposobność ukazania dyrektorów jednostek penitencjarnych i kuratorów sądowych, jako organów nie tylko włączonych w wykonywanie orzeczonych kar, lecz także udzielających osobom tego potrzebującym wymiernej i szerokiej pomocy.

Podsumowanie

Proces readaptacji osoby zwolnionej, jak wynika również z analizy literatury z tego przedmiotu, powinien być podjęty niezwłocznie po wyjściu osoby skazanej na wolność i polegać na kompleksowym wsparciu tej osoby w kierunku usamodzielnienia i społecznej reintegracji. Poprzedzony winien być rzeczową i wnikliwą diagnozą potrzeb oraz deficytów osoby skazanej. Takiemu podejściu niewątpliwie sprzyja ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia, gdzie osoba jeszcze izolowana ma możliwość, przy udziale kuratora sądowego, poczynić szereg działań i ustaleń ułatwiających społeczną readaptację.

Podjęta analiza pokazuje, że instytucja ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia powinna być szerzej stosowana, a udzielana pomoc postpenitencjarna – zdecydowanie większa.

Na efektywność procesu readaptacji byłych więźniów korzystnie wpływa także współdziałanie powołanych do realizacji zadań w tym obszarze Służby Więziennej i kuratorskiej służby sądowej przy umiejętnym wykorzystaniu dużego potencjału organizacji oraz stowarzyszeń pozarządowych.

⁴⁵ H. Karaszewska, J. Rajewska de Mezer, *Działania pomocowe i ich znaczenie dla poprawnego przebiegu procesu readaptacji osób opuszczających zakład kamy*, „Studia Edukacyjne” (29) 2013, s. 213.

Bibliografia

- Ambrozik W., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016.
- Bachmat P., *Podstawowe zadania kuratorów sądowych w ustawodawstwie polskim* [w:] D. Wójcik (red.), *Kuratela Sądowa. Sukcesy i porażki*, Warszawa 2010.
- Bałandynowicz A., *Resocjalizacja systemu sformatyzowanej demarkacji o sofistycznych i angelicznych indyktorach* [w:] Michalski J., Lewandowski A., Wolińska M. (red.), *Bezpieczeństwo społeczne. Konteksty-zagrozenia-perspektywy*, Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztorą w Pułtusku, Pułtusk 2019.
- Biel K., *Determinanty readaptacji społecznej w narracjach byłych skazanych z Centrum Integracji „Pro Domo” w Krakowie*, Raport z badań 16.03.2018, Akademia Ignatianum w Krakowie.
- Brzezińska-Rybicka A., *Zarys współczesnej koncepcji resocjalizacji – metodyka i ogólne zasady*, *Roczniki Pedagogiczne* T. 11(47), 2019.
- Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2022*, BIS.0332.16.2022.MM, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa 2023.
- Dekret Naczelnika Państwa w sprawie tymczasowych przepisów więziennych z dnia 8 lutego 1919, nr 202.
- Dziemidok-Olszewska B., Malec N., Puacz-Olszewska J., *Osoby starsze w zakładach karnych – problemy i wyzwania*, *Law • Education • Security*, 2023, nr 119.
- Enggist S., Møller L., Galea G., Udesen C., *Prisons and Health*, World Health Organization, Regional Office for Europe, 2014.
- Hall S., Canton R., *Probation in Europe. England and Wales*, CEP, Confederation of European Probation, Utrecht, 2014.
- Helios J., Jedlecka W., Kalisz T., *Zakład karny i szkoła jako przykłady instytucji totalnych*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2020.
- Iwanowska A., *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 kkw*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013.
- Janus-Dębska A., *Praca na cele społeczne, jako szansa jednostki na uniknięcie psychospołecznych skutków izolacji więziennej*, „Probacja” (4) 2017.
- Kacprzak A., Kudlińska I., *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*, Warszawa 2014.
- Karaszewska H., Rajewska de Mezer J., *Działania pomocowe i ich znaczenie dla poprawnego przebiegu procesu readaptacji osób opuszczających zakład karny*, *Studia Edukacyjne* (29) 2013.
- Klingemann J., Míturska E., Zurhold H., Haasen Ch., Moskalewicz J., Schmied G., Hovenier A., Shewan D., Voit G., Stöver H., *Programy przygotowujące do wyjścia na wolność i opieka postpenitencjarna dla kobiet uzależnionych od narkotyków odbywających karę pozbawienia wolności-perspektywa międzynarodowa*, *Alkoholizm i Narkomania* t. 27 (2), 2014.

- Kokorzecka-Piber M., *Przygotowanie skazanego do życia na wolności* [w:] Jedynak T., Stasiak K. (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2014.
- Krajowa Rada Kuratorów *Tendencje zmian w zakresie spraw rejestrowanych w Ms S40, KRK 6/5/2020*, Warszawa, 2020.
- Krakowiak P., Paczkowska A., *Włączanie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno-hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu penitencyjnego ze środowiskiem opieki paliatywno-hospicyjnej w Polsce*, „Probacja” (2) 2014.
- Kuźmicki W., *Przygotowanie do zwolnienia z zakładu karnego na podstawie art. 164 k.k.w. Stan realizacji i potrzeby rozwiązań systemowych*, „Probacja” (1), 2020.
- Kwieciński A., *Instytucja odroczonego warunkowego zwolnienia (art. 164 § 2 kkw) w procesie społecznej readaptacji skazanych*, „Probacja” (1), 2014.
- Liszke W., *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, „Probacja” (3–4), 2009.
- Machel H., *Resocjalizacja penitencyjna: trzy uwarunkowania procesu*, Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation), (2) 2011.
- Martinez D. J., Christian J., *The Familial Relationships of Former Prisoners Examining the Link between Residence and Informal Support Mechanisms*, “Journal of Contemporary Ethnography”, Vol. 38, 2009.
- Meek R., Gojkovic D., Mills A., *The role of the third sector in work with offenders: the perceptions of criminal justice and third sector stakeholders*, Third Sector Research Centre, Working Paper 34, University of Birmingham, 2010.
- Meyers T.J., Wright K.A., Young J. T.N., Tasca M., *Social support from outside the walls: Examining the role of relationship dynamics among inmates and visitors*, “Journal of Criminal Justice”, Vol. 52, 2017.
- Muskała M., Kuzstal J., *Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji*, „Studia Paedagogica Ignatiana” (1), 2018.
- Myrna B., *Instytucja odroczonego warunkowego zwolnienia skazanych w postępowaniu karnym wykonawczym (art. 164 § 2 kkw)*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, T. 48, 2018.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli Realizacja zadań funduszu pomocy pokrzywdzonym oraz pomocy postpenitencyjnej – Funduszu Sprawiedliwości*, KPB.430.010.2021, Warszawa, 2.08.2021.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności*, 2015KPB-4101-006-00/2014, Warszawa 27.10.2015.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J., Augustynowicz W., Bartczuk R., *Readaptacja społeczno-zawodowa więźniów. Narzędzia do diagnozowania potencjału readaptacyjnego i kapitału wspierającego*, Lublin 2014.
- Nosal K., *Postrzeżenie otrzymanego i oczekiwanego wsparcia przez osoby skazane w okresie przygotowania do zwolnienia*, UMCS Lublin 2022, (niepublikowana praca doktorska).

- Obi F.C., Okoye I.E., Ewoh A.I.E., Onwudiwe I.D., *Restorative Justice: Psychological Needs of Offenders and Implications for Safety & Security*, African Social Science Review, Vol. 9 (1) 2018.
- Paszkiwicz A., *Podmiotowe traktowanie wychowanka w pracy rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2006.
- Pisma urzędowe ministerstw z dnia 19 stycznia 2016 r., VIII/234/2016, System Informacji Prawnej *Legalis*.
- Pol J., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce w perspektywie 25 lat doświadczeń pastoralno-resocjalizacyjnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” (96), 2017.
- Porębska K., *Wsparcie społeczne w warunkach izolacji jako wyznacznik skutecznej readaptacji*, „Probacja” (2), 2009.
- Rekosz E., *Przygotowanie skazanych do zwolnienia. Wyniki badań na temat oddziaływań penitencjarnych w polskich zakładach karnych*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Analizy, Raporty, Ekspertyzy 3/2010, Warszawa 2010.
- Rzecznik Praw Obywatelskich, *Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości z dnia 13.03.2008*, RPO-517732-VII/714/05/JZ.
- Sprawozdanie statystyczne MS-s40 z działalności kuratorskiej służby sądowej za 2022, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2023.
- Szczygieł G., *Preparation of convicts to be released from prison under article 164 epc*, *Ius Novum* Vol. 11, No 2, 2017.
- Wilamowska B., *Problematyka stosowania przepisu artykułu 164 k.k. w świetle czynności wykonywanych przez Służbę Więzienną i kuratorską służbę sądową* [w:] Szczepaniak P. (red.), *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*, Forum Penitencjarne, Warszawa 2013.
- Wysocka E., *Diagnoza w resocjalizacji. Obszary problemowe i modele rozwiązań w ujęciu psychopedagogicznym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Wysocka E., *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.

Akty prawne

- Kodeks karny wykonawczy, tj. z dnia 16 listopada 2022 r. (Dz.U. z 2023 r. poz. 127).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości z dnia 13 września 2017 r. tj. z dnia 20 marca 2019 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 683).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych z dnia 13 czerwca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 969).
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej z dnia 15 grudnia 2021 r. poz. 320.

